

РЕЦЕНЗИЯ

От

Проф. д-р Веселка Дулева, дм

Началник Отдел "Храни и хранене"

Национален център по общественото здраве и анализи

ОТНОСНО: дисертационен труд на д-р Розалина Стефанова Брайкова „Контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в Североизточна България“ за присъждане на научна и образователна степен „доктор“ по област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.1. Медицина по научна специалност – „Хигиена (вкл. трудова, комунална, училищна, радиационна и др.)“, Медицински университет - Варна

Със заповед № Р-109-110/ 07.02.2023 г. на Ректора на Медицински университет – Варна съм определена за изготвяне на рецензия по процедура за придобиване на ОНС „доктор“ по докторска програма „Хигиена (вкл. трудова, комунална, училищна, радиационна и др.)“, професионално направление 7.1. Медицина, област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт, с кандидат д-р Розалина Стефанова Брайкова.

Д-р Розалина Стефанова Брайкова завършва Санкт – Петербургската Държавна Медицинска Академия през 1986 год. с диплома Магистър по Хигиена и епидемиология. От 2003 год. е с медицинска специалност Хранене и диететика, МУ София, а от 2003 г. е с квалификационна степен по Здравен мениджмънт, МУ – Варна. Професионалният път на Д-р Розалина Стефанова Брайкова през периода 15.09.1986 – 12.03.2007г. включва поетапно позиции като ординатор, завеждащ сектор, началник отдел в ХЕИ – Добрич/РИОКОЗ – Добрич. През периода 12.03.2007 – 23.11.2009г., тя е експерт по контрол на храни и хранителни обекти, мениджър към АД Албена. От 23.11.2009 до 01.03.2011г. е Директор на РИОКОЗ - Добрич/РЗИ – Добрич. От 01.03.2011 до 18.06.2018г. д-р Брайкова е Директор на ОДБХ – Добрич.

От 08.04.2019г. и към настоящия момент д-р Брайкова е асистент към ФОЗ – катедра Хигиена и епидемиология МУ Варна. Преподава по учебни дисциплини: хигиена и екология на български и английски език по медицина; хигиена и екология на български език по фармация; хигиена и екология на български и английски език по

дентална медицина; хигиена и екология на МС; хигиена и екология на АК; безопасност и контрол на храните в ОКОЗ.

Д-р Розалина Стефанова Брайкова е докторант, редовна форма на обучение от 31.01.2020 г.

Д-р Брайкова е член на Българския лекарски съюз, Българско дружество по хранене и диететика, Българско научно дружество по обществено здраве, Българската асоциация по обществено здраве и Европейско дружество по обществено здраве.

Д-р Брайкова владее руски, немски и английски езици.

Темата на представения за рецензия дисертационен труд „Контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в Североизточна България“ е актуална и практически значима.

Биологичното земеделие в България е едно от големите предизвикателства в икономическото реструктуриране на земеделския сектор, целящо да създаде и развива устойчива система за производство на храни, да подобри използването на природните ресурси и стабилизира екосистемите. В България са налице запазени от екологична гледна точка райони, които благодарение на тяхното природно, климатично и почвено разнообразие, са предпоставка за развитие на биологично земеделие. Днес съвременният човек припознава в биологичните храни, алтернатива за здравословен модел на хранене. Темата за биологичните храни е актуална поради все по-нарастващото търсене на здравословни и биологично чисти, качествени продукти, които са произведени чрез прилагането на добри земеделски практики, щадящи околната среда и с грижа за общественото здраве. В България се увеличават не само площите за отглеждане на култури по биологичен способ, а също броят на животните и обемите, начините за реализиране на продукцията, макар и с по-слаби темпове, сравнено със световните пазари.

Изследване на познанията и поведението на потребителите, информираността на търговци и производители относно биологичните храни и техния избор са от значение, но с особена важност е анализиране на съществуващите практики на официалния контрол от страна на компетентния орган, в лицето на БАБХ, при търговията с биологични храни, който да гарантира защита на здравето и интересите на потребителите.

Дисертационният труд „Контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в Североизточна България“ съдържа 251 страници,

обособени в отделни части: въведение (2стр.), литературен обзор (38 стр.), цел и задачи (1 стр.), материали и методи (7 стр.), резултати (123 стр.) обсъждане (21 стр.), изводи (2 стр.), заключения и препоръки (2 стр.) приноси (2 стр.), публикации по темата (1 стр.), приложения (27 стр.), използвани източници (18 стр.).

Материалът е онагледен е със 113 фигури, 33 таблици и 9 приложения. Литературната справка съдържа 368 литературни източници, от които 34 на кирилица и 334 на латиница.

Публикациите във връзка с дисертационния труд са 3 броя (1 на английски език), на които д-р Брайкова е първи автор. Представени са 3 участия в научни форуми.

Дисертационният труд на д-р Брайкова е написан компетентно и изчерпателно. Проличава доброто познаване и владееене на методите и процедурите, свързани с настоящото проучване.

Структурата на работата е във формат на дисертационен труд.

Литературният обзор е структуриран в 5 раздела: Историко-теоретичен преглед на понятията биологични храни и биологично земеделие/ производство; Развитие на биологичното земеделие - историко-географски преглед; Влияние на биологичните храни и биологичното земеделие върху човешкото здраве – положителни и отрицателни аспекти; Принос на биологични храни в устойчивото потребление; Данни от проведени проучвания на потребители на биологични храни.

Преобладават международните литературни източници, представени са и националните публикации в областта, направен е преглед на литературните източници и в ретроспективен аспект, като са включени и достатъчен брой публикации от последните години. Литературният обзор показва добро владееене на проблема и материала от д-р Брайкова, проблематиката в областта е представена цялостно и компетентно и аргументира избора на използваните методи в научните разработки на дисертанта.

Адекватно е определена *основната цел на дисертационния труд* – да се изследва и анализира дейността по официалния контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич и област Варна, както и да се проучи информираността на потребители, търговци и производители относно биологичните храни.

Формулираните 6 задачи дават възможност да се постигне поставената цел. Изпълнението на задачите на дисертационната разработка позволяват: Да се анализират международни и национални нормативни документи и научна литература по проблема;

Да се анализират резултати от официалния контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич и област Варна за периода 2014 – 2019г.; Да се анализира социално-демографският профил и се изследват информираността, и нагласите на потребители на биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич; Да се извърши проучване сред търговци по въпроси, свързани с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич; Да се извърши проучване на информираността относно биологичното производство на земеделски продукти сред производители в област Добрич; Да се формулират предложения насочени към повишаване на: Ефективността на официалния контрол над търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни; Осведомеността сред населението, относно разпространението и значението на биологично произведени земеделски продукти и храни; Нивото на знания по отношение на нормативните изисквания сред производители и търговци при производството и продажбата на биологични храни.

За постигане целите на дисертационния труд са подбрани подходящи обекти на проучването, дизайн, методи, анализ, обработка и представяне на данните. Използван е богат набор от методи и изследвания, които дават възможност за адекватни резултати и изводи, осигуряват научно и научно-приложно ниво на съответствие с поставените задачи.

Обектите на проучването е обобщена информация за извършени инспекции на биологични продукти в търговската мрежа от официалния контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни на територията на Областна дирекция по безопасност на храните (ОДБХ) Варна и ОДБХ Добрич за периода 2014-2019г. Анализирани са процедурите, регламентиращи организацията и извършването на официален контрол на храни в търговската мрежа върху употребата на термини и означения за биологичен метод на производство. Проучени са знанията относно биологично произведените храни в област Добрич. Изследвана е информираността и нагласите сред потребители на биологични храни в област Добрич.

Дизайнът на проучването и организацията на научното изследване включва: Анализ на резултати от официалния контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич и област Варна за периода 2014 – 2019г. Изборът на производителите на биологично произведени земеделски продукти и храни от област Добрич е извършен от Регистъра на биологичното земеделие, публикуван на

сайта на МЗХГ. Проучване сред производители по въпроси, свързани с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич. Определени са търговските обекти, подлежащи на включване в проучването. За потвърждаване на данните за обектите, е използван и Електронния Регистър за търговия на дребно с храни на БАБХ: Проучване сред търговци по въпроси, свързани с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич. Респондентите са определени след личен контакт от страна на главния изследовател в търговски обекти, продаващи биологични храни, на принципа на отзовалите се. На всички участници предварително е предоставена информация за научното изследване с поставена цел, описание на процедурата и посочване, че с участието си в проекта ще допринесат за подобряване на общественото здраве.

Определени са критерии за включване и изключване в проучването.

Проучването е срезово, с начало м. ноември 2020 г. и с реализирани етапи, както следва: Изследване на информираността и нагласите на потребители ($n=150$) на биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич - от ноември 2020 г. до април 2021 г.; Проучване на информираността и нагласите сред търговци ($n=50$) и производители ($n=20$) към биологични храни в област Добрич – от февруари 2021 г. до юни 2021 г.

Изследването използва подходящи и *информативни методи*: Документален метод (информация от различни източници – научни статии, публикации, доклади, съобщения, регистри с бази данни, електронни книги, ръководства, нормативни документи, имащи отношение по темата на настоящия дисертационен труд). Социологически метод (анкета – адаптирано разработен и приложен структуриран въпросник). Статистически методи (Дескриптивен анализ, Алтернативен анализ, Вариационен анализ, Методи на статистическо оценяване. Всички данни от анализа на официалния контрол и теренните проучвания са представени чрез таблици и диаграми. За графичния анализ е приложен MS Office Excel 2013.

Резултатите от проведените изследвания и анкетните проучвания са с оригинален характер, съответстват на поставените задачи, представени и онагледени са подходящо.

Дисертационният труд обхваща всички аспекти и алгоритми за оценка официалния контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич и област Варна, както и анализ на информираността на потребители, търговци и производители относно биологичните храни.

Резултатите и обсъжданията са представени задълбочено и в съответствие с поставените задачи, което улеснява систематизирането и възприемането им.

Извършен е задълбочен анализ на международни и национални нормативни документи и научна литература, свързани с биологичното производство на храни.

От извършения анализ на данните за извършен официален контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич и област Варна за периода 2014 – 2019 г. е установено, че на територията на ОДБХ-Добрич инспекциите на биологични храни в търговската мрежа са извършвани само в обекти за търговия на дребно. За периода 2014-2017 г. са проверени 25 обекта, с извършени в тях 25 инспекции. Не са установени нарушения във връзка с правилата върху употребата на термини и означения за биологичен метод на производство, няма издадени предписания и съставени актове за установяване на административни нарушения.

На територията на ОДБХ – Варна по отношение на биологични храни са за периода 2014-2017 г. са проверени освен 89 обекти за търговия на дребно, също и два обекта за търговия на едро. При извършените общо 92 инспекции, няма издадени предписания и съставени административни нарушения.

Обсъдени подробно са резултати от прилагането на въпросник за изследване на информираността и нагласите на потребители на биологично произведени земеделски продукти и храни в област Добрич.

Анализирани са резултати от прилагането на въпросник за изследване на информираността и нагласите на търговците, както и нивото на техните знания, относно нормативните изисквания, при търговията с биологични храни в област Добрич в зависимост от социално-демографска характеристика на включените в научното изследване лица, търгуващи с биологични храни.

Представени са резултати от прилагането на въпросник за изследване на информираността и нагласите на производителите, както и нивото на техните знания, относно нормативните изисквания, при производството и продажбата на биологични храни в област Добрич.

При обсъждането са представени резултатите от проверките в обекти за търговия на дребно и едро в област Добрич и област Варна за 2014 – 2019 г. за два отделни отчетни периода, поради настъпили съществени промени в правилата, регламентиращи системата за контрол на биологичното производство. На база данните

и направен анализ на риска, класифициран като висок и нисък. Направен е преглед на честотата на извършваните проверки в обектите.

Формулирани са 14 извода, логично следващи от резултатите и обсъждането. Всеки от изводите логично следва от получените резултати и се отнася за: нормативните изисквания в България и ЕС за биологично произведени храни; анализ на тенденциите и специфичните особености на дейностите на компетентния орган, съобразно критериите, въз основа на които е определена честотата на инспекциите; процедурите за официален контрол на храни в търговската мрежа; избор на потребителите на биологични храни; Основните източници на информация за биологични храни; възможности за подаване на сигнали за проверка; познания за характерните белези на биологичното производство; отношение към биологичните храни; разпознаване на биологичното лого; необходимост на производители (85%) и търгувачи (94%) с биологични храни от провеждане на обучения за нормативните изисквания при търговията с биологичните храни; контролиране и гарантиране на безопасността на биологичните храни.

Направени са 9 заключения и 5 препоръки към МЗХГ, МЗ, БАБХ, Асоциации на био-производители.

Приносите са оформени в три аспекта: с теоретико - познавателен характер; с оригинален характер; с приложен характер.

Приносите с теоретико - познавателен характер включват: задълбочен преглед в развитие на нормативни документи и научни публикации от проучвания, свързани с БП, с международен и национален обхват; Идентифициране на нагласите, нивото на информираност и източниците на информация по отношение на биологични храни в рамките на проведено анкетно проучване сред потребители от област Добрич; Установяване на мотивите, стимулиращите фактори и бариерите, стоящи пред потребителите в избора им на биологични храни; Изведени са характеристиките на регулярните и случайни консуматори на биологични храни; Установени са мотивите за дейността, производство и търговия с биологични продукти, източниците на информация, както и необходимостта от обучения по отношение на биологични храни в рамките на анкетни проучвания сред производители и търговци на биологични продукти и храни от област Добрич; Изследвано е нивото на знания, относно нормативните изисквания при производството и продажбата на биологични храни сред производители и дистрибутори на биологични храни в област Добрич.

Формулираните приноси с оригинален характер са: анализ на резултатите от официалния контрол на територията на областите Добрич и Варна във връзка с употреба на термини и означения на БХ за периода 2014-2019г., както и регламентиращите тази дейност нормативни документи; анализ и установени закономерности при очертаване биологичния профил на потребителите от област Добрич в контекста на нагласите, честотата, мотивите, стимулиращите фактори и бариерите, свързани с консумацията на биологични храни; проучени и констатирани са достоверни зависимости, свързани с източниците на информация, начините на разпознаване и обозначаване на биологични храни от страна на потребителите, както и институциите, имащи отношение към контрола на търговията с биологични продукти; изследвани и разкрити са статистически зависимости между източниците на информация, познанията, относно нормативните изисквания при търговията с биологични храни и способността за прилагане на тези знания от страна дистрибуторите на биологични храни в търговски обекти на територията на област Добрич; доказано е влиянието на някои демографски характеристики, като степен на образование и наличието на деца в семейството по отношение на източниците на информация за биологични храни, разпознаване на биологични храни, тяхното обозначаване и честота на купуване; тествани и са потвърдени редица хипотези при респонденти (потребители и търговци) от мъжки и женски пол, свързани с: нагласите, източниците на информация, честотата на купуване, начините на обозначаване на биологични храни, стимулиращите фактори, сигнализиране на компетентните органи при съмнение, че дадена храна предлагана като "биологична" не е такава, оценяване нивото на знанията, необходими за консултиране на клиентите по въпросите им относно биологични храни.

Определени са приносите с приложен характер: Формулирани са предложения и препоръки към компетентните институции за подобряване на обхвата и ефективността на официалния контрол при търговията с биологични продукти; Формулирани са предложения към правителствени, неправителствени органи и организации за повишаване на информираността, и образованието от страна на производители, търговци и потребители на биологични храни, за ползотворно сътрудничество между всички участници в пазара на биологичните продукти; Чрез популяризиране на данните от нашето проучване, ще способстваме за обогатяване профила на биологичния потребител, нарастване на доверието в биологичното производство и подобряване на комуникацията с институции, имащи отношение към

биологичното производство; Разкритите закономерности се явяват добра основа за разширяване на териториалния и демографски потенциал на проучването.

В заключение: Темата на дисертационния труд е актуална, научно-обоснована и дисертабилна. Основната цел и задачите са формулирани ясно и в съответствие с темата. Резултатите са с оригинален характер и с определена практическа приложимост. Представеният материал съдържа научна информация, резултати от собствени изследвания и анализи, които са интерпретирани адекватно. Пролитава владението на приложените методи и познаването на научната литература от Д-р Розалина Стефанова Брайкова. Приносът са с теоретико – познавателен, оригинален и приложен характер и дават възможност за практически решения за подобряване ефективността на официалния контрол при търговията с биологични продукти и подобряване информираността на потребители и производители на биологични храни.

Базирайки се на гореизложеното изразявам положителна оценка на представения ми за рецензия дисертационен труд „Контрол при търговията с биологично произведени земеделски продукти и храни в Североизточна България“. Убедено считам, че научното жури може да оцени положително разработката и да подкрепи присъждането на научна и образователна степен „доктор“ по област на висше образование 7.Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.1. Медицина по научна специалност – „Хигиена (вкл. трудова, комунална, училищна, радиационна и др.)“, в Медицински университет – Варна на Д-р Розалина Стефанова Брайкова.

10.03.2023 год.

Проф. д-р Веселка Дулева, дм:.....